

GORZKI (305) *ai*

ai (304), *sb m* (1) [*w funkcji n-pers*].

gorzki (257), **gorski** (20), **gorzski** (19), **gorżki** (7), **gorki** (2); *gorski RejFóz, BiałKaz* (4); *gorzski BielŻyw*; *gorżki CzahTr*; *gorzki : gorski : gorzski : gorżki : gorki BierRaj* (1 : - : - : - : 1), *OpecŻyw* (26 : - : - : - : 1), *FalZioł* (44 : - : 8 : 1 : -), *GlabGad* (10 : 1 : 7 : -) *LibMa*; (3 : - : 1 : - : -), *RejKup* (1 : 1 : - : 1 : -), *MurzHist* (1 : - : - : 1 : -), *Leop* (6 : - : - : 1 : -), *BibRadz* (5 : - : - : 1 : -), *Mącz* (1 : 13 : - : - : -), *GórnDworz* (3 : - : 1 : - : -) *GórnRozm* (2 : - : - : 1 : -), *LatHar* (22 : - : 1 : - : -).
-rż- (4), -ríz- (2), -ríf- (1).

o *jasne*.

comp gorzciejszy (3) *OpecŻyw, GlabGad, BielKron, gorsciejszy* (1) *BibRadz*; -ejszy (1), -(e)jszy (3).

sg m N gorzki (37). ◇ *G* gorzki(e)go (14). ◇ *D* gorzki(e)mu (1). ◇ *A* gorzki (11). ◇ *I* gorzkim (7), gorzkiem (1) *MurzHist*. ◇ *V* gorzki (1). ◇ *f N* gorzką, gorsciejszą (20), gorzk(a) (13). ◇ *G* gorzki(e)j (13) *GlabGad, KrowObr, Leop, Prot, HistRzym, RejPos, LatHar* (6), *SkarKaz, gorzkie OpecŻyw* (6). ◇ *D* gorzki(e)j (2). ◇ *A* gorzką, gorsciejszą (31). ◇ *I* gorzką (17). ◇ *L* gorzki(e)j (2) *BudBib, LatHar, gorzkie* (1) *OpecŻyw*. ◇ *V* gorską (1). ◇ *n N* gorzkie (20); -e (1), -(e) (19). ◇ *G* gorzkiego, gorsciejszego (11); -ého (2), -(e)go (9). ◇ *A* gorzkie (7); -é (1), -(e) (6). ◇ *I* gorzkim (6), gorzkiem (3); -im *BierRaj, CzechRozm* (2), *LatHar*; -ém *OpecŻyw, BudBib*; -im : -ém *CzechEp* (2 : 1); ~ -ém (1), -(e)m (2). ◇ *pl N m pers* gorzcy (2). *subst* gorzkie, gorsciejsze (26); -é (2), -(e) (24). ◇ *G* gorzkich (31). ◇ *D* gorzki(e)m (1). ◇ *A subst* gorzkie (8); -é (3), -(e) (5). ◇ *I m i n* gorzkimi (3). *f* gorzkimi (4), *OpecŻyw, GlabGad, Prot, GrabowSet, gorzki(e)mi* (3) *BibRadz, SkarŻyw, CiekPotr*. ◇ *L* gorzkich (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. O gorzkim smaku (nieraz palącym, piekącym lub cierpkim); *acerbus Mącz, Calep; gravis Mącz, Cn; amarus, tristis Vulg, Cn; felleus Mącz* (154) : panye Iefu kriŕte przefona nyefmyerna laŕka twoia ktorafci krolyu nyebyefski wifyal na krzizu [...] ŕgorzkym vkuffenym octu ij zolcy *BierRaj* 22; goŕpodarż [...] zdá fie ijm jżby karmie nieŕmaczne dáwał a gorzkie piwo *ForCnR A2; PatKaz III* 113v, 125v; Blufzcz acżkolwiek iefť gorzki: á wŕzakoż iefťh dobry ku lekarŕtwam *FalZioł I* 48d; yŕz nafienie thego ziela iefť rumiane á barzo gorzkie przykrá gorzkoŕciá *FalZioł I* 109b; Gorzkich rzeczy á woniaiażczych Moię fie wiaruiá *FalZioł IV* 16b, I 34a, 35b, 94d, 139c, II 5c (13); Czemu po iedzeniu owocow zagniyłych wino zda fie gorzkie. *GlabGad* I5v; Iako iefť tego znak iż wŕzelkie zioła gorscieyŕze fie zdadzá gdy wyŕchná niżli gdy ŕá ŕwieże *GlabGad* 17; Czemu takowe rzeczy gorzkie nie tak palá wnątrz iako w vŕciech, *GlabGad* K2v, C4v [3 r.], C6v [2 r.], I5v, 17 [2 r.], K2, K6v, K8v; *LudWieŕ* B3v; *KromRozm III* A3v; *KrowObr* 186v; Iefť mu to iáko ŕyrop gdy dádzá choremu/ Gorzki/ ále do zdrowia wielką pomoc iemu. *RejWiz* 141v, 61v; *Leop 4.Reg 4 arg*; Człowiek nie łáczny depce plaŕtr/ á człowieku głodnemu chociaż iefťh co gorzkiego/ zda fie mu ŕłodko. *BibRadz Prov* 27/7; *BielKron* 31; Aloe [...] Ziele wielmi gorskie/ Aloe zowá *Mącz* 7a, 150c, 293b, 300d; *SienLek* 8v, 16v, 49, 63, 96, 147v; *GórnDworz Ee7v*; *RejPos* 47; *BudBib Ex* 12/8, 15/22; boć też y oŕá iádowita z nalepŕzego ziołká [...] coŕ gorzkiego zgromadza *CzechRozm* 198v; *Oczko* 1v, 4; *ArtKanc* D13, E9v;

GórnRozm N; *ZawJeft* 35; *Calep* 15b; kiedy żołąc y ocet/ y gorzkie dwa napoje [...] Páná twego/ do fercá z rozmyślánien przypuściłz. *LatHar* 259, 189, 488; *WujNT* 11, *Apoc* 10/9.

W przeciwstawieniu: »dobry ... gorzki« (1): rzadko pijał piwo dobre/ iedno gorzkie *WerGość* 242.

W charakterystycznych połączeniach: gorzki(-a, -e) *izop, jabłko, jagoda, karmia, korzeń, łupiny* (2), *miod, morze* (2), *napoj* (3), *owoc, picie, piwo* (2), *potrawa, rzecz* (11), *rzeżucha, syrop, szałsza, trunek* (2), *ukuszenie, wilgo(tność)ć* (2), *wod(k)a* (5), *ziarno, ziele* (5); *gorzkim zdać się* (5).

Wyrażenia: »gorzki jako ciemierzycá« (1): á tak márlí/ ábowiem oná wodá byłá bárzo gorzka iáko ciemierzicá. *HistAl* H4v.

»(nad) pie(p)rz gorzki« (2): Ten theż wysep s przyrodzenia rodzi [...] żiárná czyrwone nád Pierz gorzkie *BielKron* 441v; *CzahTr* F3v.

»gorzki (jako) piołun« [szyk 4 : 2] (6): *FalZioł* I 127d; *Mącz* 149b; *RejAp* 73v; Bo złe przyrodzenie iefth podobne ku gorzkemu piołunowi. *RejZwierc* 98; *MycPrz* I A2; *SkarŻyw* 59.

»smak gorzki« [szyk 14 : 5] (19): A przeto podali iemu żoltz zaráziątą gorzkim ímakiem ij ímrodem *OpecŻyw* 150; Opium iefth woniey przeciwney/ ímaku gorzkiego *FalZioł* I 95a, I 35d, 36d, 48c, d, 54c (17); *GlabGad* C6v.

»gorzka żołąc; gorzki jako żołąc« [szyk 5 : 1] (4; 2): *BibRadz Tob* 11/10[13]; *Sudores Fellei, Gorskie yáko żołąc. Mącz* 120c, 120c; *BudBib Tob* 11/10[13]; *ArtKanc* E14v; Dla nas/ pięś gorzką żołąc/ ábyś w nas gorzkości Zmorzył *GrabowSet* P4v.

Zestawienie: »gorzkie migdały« [szyk 15 : 2] (17): Też łok ten z oleikiem gorzkich migdałow wpułzczony w vcho/ robaki morzy. *FalZioł* I 1d, I 7d, 46a, 48d, 91b, II 23 (17).

Szeregi: »gorzki i (a) ci(e)rpn(i)ący« (3): To ziele [...] ímak ma gorzki y czierpniący/ á dla thego ma mocz wyfufzaiącą. *FalZioł* I 35d, I 108b, 116c. [*Ponadto przy innym szeregu 1 r.*].

»gorzki, (i) kásający« [szyk 2 : 1] (3): Niektore zioła fą gorzkie/ káfaiące *FalZioł* II 2b, I 143a, II 3a.

»kwaśny (a. przykwaśniejszy), (a) gorzki« [szyk 5 : 4] (9): *FalZioł* I 36d, V 18d; *GlabGad* C6v, K5v; KTo Oczy chore ma/ Muśi fye ítrzedz od rzeczy fłonych/ ímáżonych/ kwáśnych/ gorzkich/ álbo tych ktore łzy oczom czynią. *SienLek* 63, 41v, 94, 105; *WerGość* 242. [*Ponadto przy innym szeregu 1 r.*].

»niesmaczny, (a) gorzki« (2): Czemu owoc niźli dozrzeie bywa nie ímaczny á gorzki *GlabGad* C7; *BibRadz* I 276 marg.

»gorzki, przykry« [szyk 1 : 1] (2): Absynthium grave, Piółynek przykry/ Gorski. *Mącz* 149b, 2b.

»słodki, (i) gorzki« = *dulcis et amarus Vulg* [szyk 3 : 1] (4): *FalZioł* +2v; Izałz źródło iednymże promieniem wpułzcza słodką y gorzką wodę? *Leop Iac* 3/11; *Oczko* 9v; *WujNT Iac* 3/11.

»gorzki, (i) słony« [szyk 2 : 2] (4): *FalZioł* II 3a, V 36; śliny fłone y gorzkie będą *SienLek* 16; *Oczko* 9v. [*Ponadto przy innym szeregu 1 r.*].

»zły a gorzki« (2): *RejZwierc* [193]; bo dzieię y przed rokiem może miod y máłło iádác y złym fie á gorzkim brzydźić á słodkie rzeczy obierác. *CzechRozm* 141.

W przén (15) : *RejJóz* B3; Papieśz y wśzyftká ordá iego teśz iedzą Báránká/ ále bes tey gorzkiey ífáfze *KrowObr* 187, 186v; O wśzechmogący Boże toć to írogie íprawy/ A kto ná to pomyfli/ gorzkie to potráwy. *RejWiz* 175v; *RejPos* 47; *WisznTr* 31; *LatHar* 215; *CiekPotr* Cv.

W przeciwstawieniu: »słodki ... gorzki« (4): Powiadał też że początek á korzen nauki iefth gorzłki, ale vzytek á owoc iey łodki iefth. *BielŻyw* 89; *RejKup* q5v; *SarnUzn* H3; Acz były łodkie łowká/ ále gorzki piołyn był pod ięzykiem ich *RejPos* 251.

W charakterystycznych połączeniach: gorzki(-a, -e) *izop, kęs, korzeń, owoc, potrawa* (2), *przysmak, rzeżucha, szalsza* (2), *ziarneczko*.

Wyrażenia: »gorzki piołyn« (2): Tákžec też tá cukruie łwymi poštawámi/ Lecž wżędy gorzki piołyn pod iey potráwámi. *RejWiz* 28; *RejPos* 251.

»gorzka żołć« (1): vkazuiełs przyiázn wty/ a pelenes wnątrz gorzkie żolci/ ij niewymowné złości. *OpecŻyw* 106.

Szereg: »gorzki i przykry« (1): y inne vniżenia y wyniżczenia fię Chrześcijáńskie: zdádzą fię być v łwiátá rzeczy mále/ podłe y wzgárdzone/ žiarneczko gorzkie y przykre wżytkim rołkołżnikom. *SkarKaz* 83a.

2. *Trujący, pozbawiający życia, zabójczy* (6) : wiele ludzi pomárło od wod/ iż fię były gorzkiami złtály [*aquae, quia amarae factae sunt*]. *BibRadz Apoc* 8/11; *RejAp* 73v; *SkarKazSej* 702b.

W przen (3) : Dogłádáiác žeby kto nie odłtąpił od łálki Božey: áby ktory korzeń gorzki [*radix amaritudinis*] wzgorę wyrałtáiác nie przekazał *WujNT Hebr* 12/15.

Wyrażenie: »gorzki jad« (1): yłz yeua łwym zarazonym mlekyem chouacz myala a karmycz łyny łwe ktorym zadauala gorzky yad łzmyerczy *PatKaz III* 91v.

Szereg: »gorzki a skażony« (1): iuz wiefz iż iefli they gorzkiey á łkážoney łoli ich záchwyciłz/ že zákážon być małz/ á zászmierdzieć lie małz na vpadek łwoy *RejPos* 346v.

3. *Bolesny, bardzo przykry* (138) :

a. *Zadający ból, dręczący, ciężki, bezlitosny; acerbus* *Mącz, Cn; importunus, molestus, odiosus* *Cn* (91) : A nitz mi nie iefł gorzczeyłłęgo/ iedno žyztz bez ciebie *OpecŻyw* 188v; *LibMal* 1544/85v; Grzech czo wćziało czicho wchodzy Gorzką pokutą wychodzy *RejKup* q6v, n4v; *LubPs* N4 marg; *Leop Ier* 4/18, im 8/10, *Iac* 3/14; Labor omnia vincit improbus, Vłtawiczna gorzka pracá wżiłtkiemu zdoła/ wżiłtko zwicięży. *Mącz* 323c, 500d; *GórnDworz* Kk6, L13; Tá wodá iefłci łkruchá ktora táko ma być gorzka/ že ma oddzielić ciáło/ to iefł ciielefne žądóści/ od kości/ to iefł od grzechow *HistRzym* 65v, 120v; bliłki y łpiełżny bárzo głos dnia Iehowy gorzki/ záwoła tám męžny. *BudBib Soph* 1/14; *BiałKaz* C; *CzechRozm* 243v; Nieiefłci to rzecz nowa/ [...] že prawdá nienawifna y gorzka [*veritatem odiosam et amaram*] iefł y zázwždy byłá/ tym ktorzi się cnotámi máło báwią. *ModrzBaz* 29; *StryjKron* A6; *CzechEp* 54 [2 r.], 232; *ArtKanc* S11; ktorego rołkołży krociuchne y łkryte łą/ [...] á boleści zásię gorzkie łą/ á długie z máłuczkiem odpoczynkiem. *GórnRozm* A3, D4v; *GrabowSet* F; Džiękuięć ižeš nie przepuścił złościom moim/ áleš mię łtárł gorzkim karániem/ zádawáiác mi boleści *LatHar* 593, 601; *WujNT Iac* 3/14; *WysKaz* 7; *SkarKazSej* 661a.

W przeciwstawieniu: »gorzki ... słodki« (9): ten žywot ktory mnie iáko bárzo łtobą był łodki/ ták zálię bez ciebie náder był gorzłki/ á przykry. *GórnDworz* Y7; ktorzy kładą gorzkie miáłto łodkiego/ á łodkie miáłto gorzkiego *CzechRozm* 218; *CzechEp* 7, 84 [2 r.], 89 [2 r.]; *LatHar* 111.

W charakterystycznych połączeniach: gorzki(-a) *dzień* (2), *głos, pamięć, pokuta, praca, prawda, rzecz* (4), *skrucha* (3), *zawiść, zazdrość* (3), *żywot* (2).

Przysłowie: początki iego [grzechu] łodkie y miłe/ ále koniec bárzo gorzłki. *LatHar* 111.

Wyrażenia: »kielich gorzki« (1): iefłliniemoże odemnie odeydz ten kielich gorzki/ [...] bądź twá wolá a niemoia *OpecŻyw* 100.

»gorzka męka« [szyk 21 : 6] (27): aby łie tam łwému milému oyttzu modłil/ záby łmiertz okrutną ij mękę gorzką od niego oddáłil. *OpecŻyw* 100v, 99v, 102, 104, 110, 142, 160v, 167; *TarDuch* Cv; *HistRzym* 54; *KarnNap* E2v; A to rácz vczyńic przez mękę gorzką/ y niewinną łmierć twoię. *LatHar* 70, 49, 92, 97, 147, 235 (14). Cf »kielich gorzkiej męki«.

»kielich, kubek gorzkiej męki« (1 : 1): oddál ten kielich gorzkié męki odemnie *OpecŻyw* 100; ták o oddalenie kubká gorzkiej męki łwey prołł *LatHar* 579.

»gorzka łmierć« = *amara mors Vulg; amaritudo mortis PolAnt* [szyk 14 : 5] (19): pyac ran yes podyłł a na ołtatek bárzo gorką łmyerc *BierRaj* 21; *PowUrb* +2; Tu człowiecze s placzem rozmyłłáy/ iako gorzką łmiertz ij cięłłką mękę twoy mily pán za cię cirpiál *OpecŻyw* 102, 134v, 151; *WróbŻołt* Z5v; *HistAl* B6v; *Leop* 1.Reg 15/32; *BielKron* 65; *Mącz* 2b; *BudBib* 1.Reg 15/32; *BiałKaz* B [2 r.], Bv; *CzechRozm* 173v; *SkarŻyw* 111; *ArtKanc* I5v; *SkarKaz* 422b, 520b.

Szeregi: »gorzki, (a) przykry« [szyk 3 : 1] (4): iáko przykry á gorzki będzie dzień pomłty Páńłkiej. *Leop Soph* 1 arg; *Mącz* 2b [2 r.]; *GórnDworz* Y7.

»gorzki, straszłiwy« [szyk 2 : 1] (3): tedy łnac ź[e] łmierć nie od Bogá/ bo ták zła iefł/ ták gorłka/ ták łtráłłiwa/ że łię iey włzyłcy wobec [...] bali. *BiałKaz* Bv, B; *SkarŻyw* 111.

»zły, (a) gorzki« (2): iáko zła a gorzka [*malum et amarum*] (rzecz iefł) opułłic łehowę *BudBib* Ier 2/19; *BiałKaz* Bv.

»gorzki, zálołny« [szyk 1 : 1] (2): Na ták gorzką/ záłofną y ciężką rzecz pátrzyć/ co zá łilá [...] być [...] może? *OrzJan* 135, 131.

b. *Pelen goryczy, zálołny, smutny; amarus Mącz, Cn; amarulentus Mącz; lamentabilis, luctuosus, miserabilis, miserandus, tristis Cn* (42) : Wezrzy na mię mily człowiecze/ a ogłáday okiem milołiernym/ łercem gorzkiém/ tzo cirpię zacię *OpecŻyw* 141, 82v; *PatKaz* III 125v; *MurzHist* T; *Mącz* 368c; *Prot* A4v; *RejPos* 47v; y wylzedł w połzrod miáłtá z wielkim á gorzkim wołaniem. *BudBib* *Esth* 4/1, *Iob* 21/25 [2 r.]; Y zaráz żywot odmieniłá/ y gorzką záłością oplákiwáłá łwowlnołc łwoię *SkarŻyw* 440; *GrabowSet* A4, E4v; łtąd mię pieczelz/ o łmętku gorzki/ że łię to dobre łtráłłilo *LatHar* 149.

Tłumaczenie etymologii hebrajskiego imienia Mara (1): nie zowćie mię Noemi (to iefł cudna) ále Mará/ to iefł gorzka *BielKron* 53.

W przeciwstawieniu: »słodki ... gorzki« (1): Wolę [...] Slepégo łynká przyiác w łerce łodkie/ Lecz potym gorzkié. *GosłCast* 40.

W charakterystycznych połączeniach: gorzki(-a, -e) *duch, dusza* (2), *serce* (2), *smętek, łmiech, tesknica, wołanie, zálołc* (3).

Wyrażenia: »gorzki płacz (a. płákanie)« [szyk 3 : 3] (6): a włłakoż ołmego dnia obrzezán był iakby iaki grzełłny s placzem gorzkim. *OpecŻyw* [27]v, 110, 150v, 165v; *MurzHist* Ov; *WisznTr* 29.

peryfr. »potoki gorzkie« = *łzy* (1): Chcac łię ich pomłłic/ w záł dni me obrołłł/ Oczy me záłáł/ potoki gorzkimi. *GrabowSet* G2.

»gorzkie (s)łzy« [szyk 13 : 5] (13): Wezrzy ale na moię zranioné ferce/ ij na mé gorzkié flzy. *OpecŻyw* 81, 88v, 116, 141v, 156v; *Prot C*; *SkarŻyw* 598; *KochTr* 20; *GrochKal* 10; Niech wzgárdzone niebęda/ mych gorzkich łez zdroie *GrabowSet* F2, C2v, E4v, K3, O3, R2 (9).

Szereg: »żałobliwy i gorzki« (1): vczyń łobie placż żałobliwy ij barzo gorzki/ botz iuż vpadło wefełé fertza twégo *OpecŻyw* 110.

W przen (1) : Thak łzie obrocż odnyey włchithka myflą włchithką wyara yako tho drewno obraczam a bądz yei thak gorzky yako tha ofła [tj. *osika*] yełth gorzka *LibMal* 1544/85v.

c. *Dokuczliwy, zły* (o człowieku); *molestus, odiosus Cn* (5) : *RejZwierz* 5v; Tacyć łą haeretykowie/ iż y łámi w łobie ząwłże niełpokoyni/ nádeci/ cięmni y gorzcy łą *WujNT* 836.

gorzki przeciwko komu (1): Mężowie/ miłuyecie żony: á nie bądźcie gorzkimi przeciwko nim [*nolite amari esse ad illas*]. *WujNT Col* 3/19.

Wyrażenie: »gorzniejszy niżli śmierć« (2): Y doznałem iż niewiáltá gorzniejszyza iełt niżli łmierc [*invenio ego amariorem morte mulierem*] *BibRadz Eccle* 7/27; *BielKron* 81.

4. n-pers (2) :

Zestawienie (2): Item zeznawa yłch Zmarczinem Gorzkym vnyego fluzacz czudzolozila *LibMal* 1548/148, 1547/135v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (5) : *Amarus, Gorski Mącz* 7c, 290c; *Calag* 93a; *Calep* 58b [2 r.].

Synonimy: **1.** *cierpki, przykry*; **3.a.** *bolesny, ciężki, dokuczliwy, dolegliwy, przykry*; **b.** *bolesny, ciężki, smutny, żalony*; **c.** *ciężki, dokuczliwy, okrutny, srogi*.

ZCh